

آموزش‌های پارلمانی ابزار کارآمدسازی پارلمان با تأکید بر ایجاد رشته حقوق پارلمانی

سیداحمد حبیب‌نژاد،* ابوالفضل الموتیان،** محمد منصوری بروجنی*** و
محمدصالح تسخیری****

تاریخ دریافت ۱۳۹۶/۸/۶	تاریخ پذیرش ۱۳۹۶/۱۲/۱۰
-----------------------	------------------------

در چند دهه اخیر، مجالس قانونگذاری با ارتباط برقرار کردن با مراکز علمی و پژوهشی به‌ویژه دانشگاه‌ها، تلاش کرده‌اند تا از ظرفیت‌های علمی آنها، به بهترین نحو استفاده کنند. یکی از پوشش‌هایی که در سال‌های اخیر برخی پارلمان‌های پیشگام، آغاز کرده‌اند، برگزاری دوره‌های مطالعات پارلمانی و از جمله رشته حقوق پارلمانی است. این دوره‌ها با هدف تربیت متخصصان مورد نیاز پارلمان، فاصله میان پارلمان و مراکز علمی و پژوهشی را می‌کاهد. مطالعات پارلمانی از موضوعات میان‌رشته‌ای است که با هدف توانمندسازی علمی پژوهشگران و دانشگاهیان برای رفع نیازهای پارلمان صورت گرفته است.

این دوره‌ها زمینه و بستر مناسبی برای کارآمدسازی پارلمان و تقویت مراکز علمی و پژوهشی و نخبگان متخصص در علوم مرتبط به پارلمان به حساب می‌آیند و در تلاش‌اند تا ذهنیت واقعی از آنچه که در فرایندهای پارلمانی (قانونگذاری و نظارت) اتفاق می‌افتد را به دانش‌پژوهان منتقل کنند. این نوشتار ضمن تبیین ابعاد مختلف این دوره‌ها و بررسی تجربه‌های کشورهای معدودی که به برگزاری آن اقدام کرده‌اند، اهمیت برگزاری رشته حقوق پارلمانی را در نظام آموزشی ایران مورد ارزیابی قرار داده است.

کلیدواژه‌ها: مطالعات پارلمانی؛ حقوق پارلمانی؛ قانونگذاری؛ مهارت‌های پارلمانی؛ کارآمدسازی پارلمان

* استادیار گروه حقوق، پردیس فارابی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول)؛ Email: a.habibnezhad@ut.ac.ir

** مدیر کل تدوین قوانین مجلس شورای اسلامی؛ Email: alamotian.ab@parliran.ir

*** دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، پردیس فارابی دانشگاه تهران؛ Email: mansoori66@gmail.com

**** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، مرکز تحصیلات تکمیلی پیام‌نور تهران؛

Email: taskhiri.ms@gmail.com

مقدمه^۱

جهت‌گیری کلی نهاد قانونگذار در جوامع پویا، حرکت به سوی کارآمدی و عملکرد مطلوب است که از راه‌های مختلف، این هدف را پی می‌گیرد. یکی از راهکارهای پیش روی مجالس قانونگذاری، استفاده از ظرفیت‌های علمی و پژوهشی در اعمال تغییرات مثبت است. به عبارت دیگر، پارلمان می‌تواند با سرمایه‌گذاری در بخش‌های مطالعاتی و پژوهشی، ضمن توانمند ساختن بدنه اجرایی و ساختار خود، تغییرات رو به جلو و اصلاحات قابل قبولی را برای کارآمدی بیشتر اعمال کند. مطالعات پارلمانی، یکی از موضوعات میان‌رشته‌ای است که در سال‌های اخیر مورد توجه برخی کشورهای پیشرفته قرار گرفته است. مطالعات پارلمانی به مجموعه تلاش‌های آموزشی - پژوهشی اطلاق می‌شود که درباره ابعاد مختلف نهاد، ساختار و فرایند قانونگذاری صورت می‌پذیرد و شامل رشته‌هایی مانند مطالعات تقنینی و حقوق پارلمانی می‌شود^۲ که در این مطالعات، اهدافی همانند کارآمدسازی پارلمان، مدنظر پژوهشگران قرار می‌گیرد. این نوشته بر آن است تا اثبات کند که با توجه به مشکلاتی که نظام قانونگذاری ایران با آن روبه‌رو است، حرکت به سمت تأسیس رشته‌های وابسته به مطالعات پارلمانی در دانشگاه‌های کشور، امری ضروری است.

هدف از انجام این نوع مطالعات، سوق دادن نهاد قانونگذار به سوی کارآمدی و عملکرد مطلوب است که پارلمان با توجه به شرایط، ظرفیت‌ها و چالش‌های پیش روی خود، آن را سامان می‌بخشد و از راهکارهای مختلف برای وصول به این هدف، بهره می‌برد؛ یکی از راهکارهای پیش روی مجالس قانونگذاری، استفاده از ظرفیت‌های علمی و پژوهشی در اعمال تغییرات مثبت است؛ به عبارت دیگر، پارلمان می‌تواند با سرمایه‌گذاری در بخش‌های مطالعاتی و پژوهشی، ضمن توانمند ساختن بدنه اجرایی و ساختار خود،

۱. این مقاله ناشی از طرح پژوهشی مطالعات پارلمانی در مرکز تحقیقات اسلامی مجلس شورای اسلامی است که نتیجه اولیه آن برنامه‌ریزی برای جذب دانشجو در رشته حقوق پارلمانی در مقطع کارشناسی ارشد با همکاری پردیس فارابی دانشگاه تهران است. امید است با توجه به پیگیری‌های صورت گرفته و تدوین سرفصل‌های مربوطه، به‌زودی شاهد جذب دانشجو و فعال شدن این گرایش و سپس تبدیل آن به رشته حقوق پارلمانی باشیم.

۲. با توجه به عام بودن عنوان مطالعات پارلمانی نسبت به حقوق پارلمانی یا مطالعات تقنینی، این عنوان جامع در این مقاله، بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است، همچنین در ادبیات علمی بین‌المللی عنوان مطالعات پارلمانی بیشتر رایج است.

تغییرات رو به جلو و اصلاحات قابل قبولی را برای قانونگذاری و نظارت کارآمدتر اعمال کند. این نوشتار ضمن تبیین ابعاد مختلف این رشته نوپا و بررسی تجربیات کشورهای معدودی که به برگزاری آن اقدام کرده‌اند، اهمیت برگزاری آن در نظام آموزشی ایران را مورد ارزیابی قرار داده است.

۱. پیشینه

بررسی ابعاد مختلف پارلمان و قوه قانونگذاری، قدمتی به اندازه عمر پارلمان در تاریخ سیاسی و حقوقی کشورها دارد. در نتیجه انجام مطالعات پارلمانی و پژوهش درباره قانونگذار و قانونگذاری، موضوع تازه و جدیدی نیست. آنچه به عنوان روند جدیدی در این حوزه به حساب می‌آید، گام بلندی است که برخی مجالس قانونگذاری با همکاری دانشگاه‌ها برداشته‌اند.

طی چند سال اخیر، مجالس قانونگذاری با همکاری دانشگاه‌ها، دوره‌هایی را با نام «مطالعات پارلمانی»^۱ تأسیس کرده‌اند که با گذراندن این دوره‌ها، افراد ضمن آشنا شدن با مبانی نظری موضوعات مرتبط با پارلمان، از واقعیت‌های عملی^۲ نیز مطلع می‌شوند.^۳ به عنوان نمونه پارلمان بریتانیا با هماهنگی ۲۰ دانشگاه این کشور (تا سال ۲۰۱۷ میلادی) دوره‌های سه ماهه مطالعات پارلمانی را به راه انداخته است.^۴ همچنین دیگر پارلمان‌های فعال در این زمینه، اقدام به تأسیس مراکز و مؤسسات ویژه برای مطالعات پارلمانی کرده‌اند. برای مثال می‌توان به مؤسسه مطالعات پارلمان اوگاندا^۵ اشاره کرد که به منظور تقویت مجلس قانونگذاری این کشور ایجاد شده است.

درحقیقت، صاحب‌نظران حقوقی به این نتیجه رسیده‌اند که برای رفع خلأ ناشی از فاصله میان واقعیت‌های عملی با مبانی نظری (و دروس دانشگاهی) و برای کارآمدی بیشتر

---

1. Parliamentary Studies

۲. واقعیت‌های عملی شامل رویه‌ها و روندهایی است که در منابع نوشتاری به رشته تحریر دریا آمده‌اند، اما در واقعیت توسط نمایندگان، بدنه اجرایی پارلمان و افراد مرتبط با آن (همانند نمایندگان پارلمانی نهادها و مؤسسات) مورد عمل واقع می‌شود.

3. Cowley and Stuart, 2014: 1; Pakistan PIP, 2017: ix.

4. <http://www.parliament.uk/get-involved/education-programmes/universities-programme> (date accessed: 18 Oct. 2016).

5. The Institute of Parliamentary Studies (IPS) of the Parliament of Uganda

نهاد قانونگذار و جامعه علمی، رشته یا دوره‌های مطالعات پارلمانی را تأسیس کنند.^۱ این طرز تلقی، به تدوین سرفصل‌های مطالعات پارلمانی به صورت اختلاطی از آموزه‌های علمی و تجربه‌های واقعی موجود در پارلمان منجر شده است.

فاصله میان آنچه در پارلمان اتفاق می‌افتد با آنچه دانش‌پژوهان در کتب و نوشتارهای دانشگاهی می‌خوانند، نه تنها آسیبی برای مراکز علمی و دانشگاهی به حساب می‌آید، بلکه به تدریج صدماتی بر کیفیت کار پارلمان نیز وارد می‌سازد؛ زیرا در صورت نیاز پارلمان به کمک دانشگاه‌ها در موضوعات مختلف، نظراتی به پارلمان واصل می‌شود که یا با روندهای پارلمانی منطبق نیست و در نتیجه امکان محقق شدن را نخواهند یافت یا به دلیل عدم تطابق با واقعیت‌های موجود در پارلمان، با استقبال نمایندگان و کارمندان متخصص پارلمان^۲ روبه‌رو نخواهد شد و نمی‌تواند نیازهای واقعی مجلس را مرتفع سازد. به عبارت دیگر از آنجا که پژوهش‌های صورت پذیرفته در فضای دانشگاهی عمدتاً مبتنی بر نوشتارهایی است که همه واقعیت‌های عملی (رویه‌ها و روندهای غیررسمی) را منعکس نمی‌کنند، در نتیجه برداشت‌های جامعه دانشگاهی از آنچه که در پارلمان در حال وقوع است، از نقص و عدم احاطه درست نسبت به موضوع، رنج می‌برد. در چنین فرضی، پژوهشگران به دلیل عدم اطلاع درست از واقعیت پارلمان و صرف اتکا به منابع نوشتاری، توانایی کمک‌رسانی مؤثر به پارلمان را نخواهند داشت. رفع این نقیصه از مهمترین اهداف برگزاری دوره‌های مطالعات پارلمانی محسوب می‌شود.

۲. روش‌شناسی مطالعات پارلمانی

مطالعات پارلمانی به دو صورت «رشته» یا «دوره» در برخی کشورها در حال برگزاری است. منظور از رشته دانشگاهی، گرایش‌های تحصیلی در مقطع تحصیلات تکمیلی است که در دانشگاه‌ها و مراکز دانشگاهی برگزار می‌شود، همانند حقوق خصوصی، عمومی،

1. Pakistan PIP, 2017: 34.

۲. برخی کارمندان مجلس هر چند از صلاحیت‌های نمایندگان مجلس برخوردار نیستند، به صورت حرفه‌ای با مسئله قانونگذاری سروکار دارند همانند دبیران کمیسیون‌ها یا افراد فعال در حوزه تنقیح و تدوین قوانین که نماینده مجلس نیستند اما به صورت تخصصی در امر قانونگذاری مشارکت دارند.

جزا و جرم‌شناسی که گرایش‌های تحصیلات تکمیلی رشته حقوق را تشکیل می‌دهند. مراد از دوره دانشگاهی نیز برنامه‌های آموزشی منسجمی است که عموماً کمتر از یک‌ونیم‌سال تحصیلی به طول می‌کشد. گفتنی است گذراندن دوره‌های آموزشی دانشگاهی در نظام آموزشی تحصیلات تکمیلی برخی کشورها، جایگاه ویژه‌ای دارد و قیاس آن با دوره‌های آموزشی که در ایران برگزار می‌شود، درست نیست. در سیستم آموزشی غربی در مقطع تحصیلات تکمیلی، دانشجویان مکلفند در طول تحصیل، در برخی از دوره‌های آموزشی شرکت کنند و گذراندن این دوره‌ها، یکی از شرایط فارغ‌التحصیلی است؛ تکلیفی که مشابه آن در نظام آموزش دانشگاهی ایران وجود ندارد. عموم کشورها به تقلید از آنچه در بریتانیا جریان دارد، به برگزاری «دوره‌های سه ماهه» اقدام می‌کنند.^۱ دوره‌هایی که در بریتانیا اجرایی شده، ترکیبی از شیوه‌های زیر برای گذراندن این دوره‌هاست:

الف) مطالعه مبانی نظری و پژوهش‌های پارلمانی: این شیوه مرسوم در دانشگاه‌هاست که دانشجویان به مطالعه نوشتارهای حقوقی درباره پارلمان و ابعاد مختلف آن می‌پردازند. این شیوه که بیشترین میزان انتقال اطلاعات را در دوره‌های مطالعات پارلمانی به خود اختصاص داده است، به گونه‌ای جامع طراحی می‌شود تا ضمن تکمیل اطلاعات دانش‌پژوهان، شالوده علمی آنان را مستحکم سازد. تدریس مبانی نظری و پژوهش‌های صورت‌پذیرفته در مورد ابعاد مختلف پارلمان در دوره‌های مطالعات پارلمانی، علاوه بر ارائه منسجم اطلاعات به دانش‌پژوهان دانشگاهی، برای آن دسته از شرکت‌کنندگان که کارمندان پارلمان می‌باشند نیز تازگی و طراوت علمی به همراه خواهد داشت.

ب) ارائه سخنرانی: ارائه سخنرانی در دوره‌های مطالعات پارلمانی بسیار بااهمیت و کلیدی تلقی می‌شود.^۲ باید این نکته را متذکر شد که سخنرانی در اینجا به مواردی غیر از ارائه درس مرتبط با نوشتارهای علمی اشاره دارد. به عبارت دیگر در دوره‌های مطالعات پارلمانی، اساتید دانشگاهی همانند آنچه در محیط‌های علمی و آموزشی صورت می‌پذیرد، به ارائه درس و مطالب علمی موجود در کتب می‌پردازند. با وجود این، در کنار تدریس

1. Lok abha Secretariat, 2014: 1-3.

2. Convery, 2015: 3.

اساتید یاد شده، مجموعه‌ای از سخنرانی‌های منسجم نیز با هدف آشنا کردن دانش‌پژوهان با روندهای غیررسمی منتهی به قانونگذاری ارائه می‌شود دانشجویان عموماً با سازوکارهای رسمی قانونگذاری آشنایی دارند؛ در حالی که بخش غیررسمی، اثری به مراتب پررنگ‌تر و قوی‌تر از سازوکارهای رسمی دارد.^۱ در این خصوص دو گروه به سخنرانی می‌پردازند:

گروه اول، نمایندگان پارلمان و مسئولان اجرایی نهاد قانونگذاری است. این افراد به دلیل اینکه از نزدیک با واقعیت‌های مجلس سروکار دارند، اطلاعات ارزشمند قابل انتقالی از روندهای منتهی به قانونگذاری دارند. اطلاعات این افراد با آنچه دانش‌پژوهان در کتب آکادمیک مطالعه می‌کنند، تعارض ندارد؛ بلکه ابعادی از واقعیت‌های پارلمان که ایشان تشریح می‌کنند، وجوهی را پیش روی دانش‌پژوهان باز می‌کند که کمتر با کتاب و نوشتار قابل انتقال است. درحقیقت کنشگران، دسترسی صاحب‌نظران دانشگاهی را به منابعی فراهم می‌کنند که جزئی از تاریخ شفاهی نیست. به عبارتی، سخنرانان تبدیل به منبع دست اول برای شناخت پارلمان می‌شوند و در کتاب‌ها و مقالات تحلیلی می‌توان به آنها استناد کرد. طبعاً روش‌شناسی این سخنرانان تحلیل ثانوی آکادمیک نیست، اما بیاناتشان را از طریق کتاب می‌توان انتقال داد.

گروه دوم مرتبطان با پارلمان در حوزه‌های تخصصی را شامل می‌شود؛ افرادی همانند نمایندگان نهادهای دولتی و وزارتخانه‌ها در پارلمان، معاونان تدوین لوایح دولت و قوه قضائیه، نمایندگان پارلمانی تشکل‌های مردم‌نهاد و اصناف و ... آنها اگرچه نماینده مجلس به حساب نمی‌آیند، اما به دلیل ارتباط فراوان با پارلمان و نمایندگان آن، علاوه بر برخورداری از تجربیات ارزشمند، در حوزه‌های تخصصی خود نیز بر روندهای قانونگذاری، اثرگذار ارزیابی می‌شوند.^۲

در دوره‌های مطالعات پارلمانی، از دو گروه یادشده دعوت به عمل می‌آید تا با آموزش مسائل مرتبط با فرایندها و روندهای غیررسمی، موجب تکمیل اطلاعات دانش‌پژوهان شوند.

(ج) دیدار از پارلمان: علاوه بر بریتانیا، سایر کشورها نیز ملاقات حضوری و دیدار از پارلمان

1. Patton, 2009: 3.

2. Gomez, 2010: 45-50.

را در برنامه دوره‌های مطالعات پارلمانی قرار می‌دهند.^۱ آشنا شدن با فضای فیزیکی پارلمان، نهادهای وابسته به پارلمان و حتی محیط داخلی کمیسیون‌ها، کمیته‌ها و کارگروه‌ها اهداف این برنامه را تشکیل می‌دهند.^۲

۳. مخاطبان

همان‌طور که بیان شد، دوره‌های مطالعات پارلمانی با ابتکار پارلمان‌ها و با همکاری مراکز آموزشی دانشگاهی آغاز به کار کرد. در نتیجه آغاز این دوره‌ها براساس نیازی بود که پارلمان احساس کرد و سپس به جامعه علمی منتقل شد. از این‌رو علاوه بر دانش‌پژوهان دانشگاهی، گروه‌های دیگری نیز «مکلف» شده‌اند که این دوره‌ها را بگذرانند. به صورت کلی، گروه‌های زیر به‌عنوان مخاطبان دوره‌های مطالعات پارلمانی شناخته می‌شوند:

الف) اساتید دانشگاه: عموم اساتید دانشگاه به دلیل نداشتن اطلاع دقیق از روندهای رسمی و غیررسمی منتهی به قانونگذاری، تصورات نادرستی از این مسئله دارند. برای مثال در جریان تدوین قوانین، علاوه بر مراکز کارشناسی و مشاوره‌ای وابسته به پارلمان، تعداد بسیاری از اساتید صاحب‌نظر و متخصصان به کار گرفته می‌شوند تا درباره مسئله‌ای، قانونی شایسته به تصویب برسد. در نتیجه در قانونگذاری، صرفاً به اطلاعات شخصی نمایندگان کفایت نمی‌کنند و از نخبگان جامعه تا حد امکان استفاده می‌شود. این در حالی است که عموم اساتید دانشگاه‌های کشور، به‌ویژه در رشته‌هایی همانند حقوق و اقتصاد، بدون اطلاع دقیق از این جریان و میزان حضور صاحب‌نظران در جریان تدوین یک قانون، صرفاً با انتقاد از کاستی‌های موجود در قانون، تصویری مبهم و ناقص را به دانش‌پژوهان منتقل می‌کنند.

دومین ایرادی که از ناآشنایی اساتید دانشگاهی با واقعیت‌های پارلمان حاصل می‌شود، انجام پژوهش‌های غیرسودمند در برخی حوزه‌های مطالعاتی است. آشنایی اساتید با پارلمان و اقتضات آن، نگاه ایشان را از نگاهی مجرد به مسائل، به نگاهی دغدغه‌مند به نیازهای جامعه تبدیل می‌کند. این مسئله به جایگزینی نگاه گرایانه علمی به مسائل و کاهش تحقیقاتی

1. Cowley and Stuart, 2014: 2.

2. <http://www.scottish.parliament.uk/visitandlearn/visiting-the-parliament.aspx> (date accessed: 7 Sep. 2016).

منجر می شود که ثمره خاصی برای وضعیت فعلی جامعه یا نیازهای آینده آن ندارد. البته به این مسئله از سوی دیگر نیز می توان نگریست؛ با این بیان که ضعف مدیریت امور پارلمانی در اطلاع دادن به اساتید و پژوهشگران در زمینه امور پارلمانی، به ضعف اطلاعات ایشان و آسیب های ناشی از آن منجر شده است. از این رو تقصیر و کم توجهی مدیران، سیاستگذاران و قانونگذار در توانمندسازی علمی متخصصان مرتبط با دانشگاه، به صورت پیش فرض انگاشته می شود.

ب) دانش پژوهان: امروزه دوره های مختلف علمی با هدف متمرکز کردن توجه دانش پژوهان در موضوع یا حوزه خاصی برگزار می شود. برگزاری این دوره ها علاوه بر اینکه مجموعه ای منسجم از اطلاعات علمی و عملی مطلوبی در اختیار دانشجویان قرار می دهد، قدرت تحلیل علمی این افراد و در نتیجه توان عملکردی ایشان را در موضوعات یاد شده ارتقا می بخشد.^۱ دانشجویان به ویژه در رشته حقوق و اقتصاد، در آینده نزدیک، بدنه کارشناسی و علمی جامعه مرتبط با قانون را تشکیل خواهند داد. از این رو هر قدر اطلاعات ایشان واقعی تر باشد، می توان به آینده ای درخشان تر امیدوار بود. هدف اصلی از برگزاری دوره های مطالعات پارلمانی، تربیت نیروهای علمی توانمند در این حوزه است که با توجه به اهداف برگزاری این دوره ها - که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد - امکان وصول به این اهداف را تسهیل می بخشد.

ج) کارمندان پارلمان: مجالس قانونگذار علاوه بر نمایندگان منتخب مردم، از تعداد بسیاری نیروهای انسانی تشکیل می شوند که در بخش های مختلف اداری مشغول به کارند. بخش مهمی از این مستخدمان اداری، نیازمند برخورداری از مجموعه منسجم علمی ارائه شده در دوره های مطالعات پارلمانی می باشند. همان طور که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد، دوره های مطالعات پارلمانی از مجموعه داده های علم حقوق، جامعه شناسی، تاریخ و ... شکل می گیرد.^۲ در نتیجه، نیاز بخش علمی - اداری مجالس قانونگذاری را نیز تأمین می کند. به بیانی روشن تر، کارمندانی که در کمیسیون ها و کمیته های پارلمانی با طرح ها و لوایح درگیرند و بعد از نمایندگان مردم، به طور چشمگیری بر تصویب طرح ها و

1. Ibid.: 1-2.

2. Gomez, 2010: 68-69.

لوايح اثرگذارند، علاوه بر تجربیاتی که در خلال کار در پارلمان به دست می‌آورند، به مجموعه‌ای از داده‌های علمی نیاز دارند که در این دوره‌ها تأمین می‌شود.^۱

۴. اهداف مطالعات پارلمانی

دوره‌های مطالعات پارلمانی، ابتکاری و نوظهورند که با گذشت زمان و افزایش تجربه‌های برگزارکنندگان این دوره‌ها، بر غنای آن افزوده شده است. مهمترین اهدافی که در برگزاری دوره‌های یادشده مدنظر قرار گرفته، عبارت است از:

الف) تقویت علمی دانش پژوهان: یکی از مهمترین اهداف دوره‌های مطالعات پارلمانی، عمق بخشیدن به فهم اساتید، دانشجویان و کارمندان مجالس قانونگذاری از پارلمان و ابعاد مختلف آن است.^۲ با تعمیق فهم پارلمانی این گروه‌ها، وصول به سایر اهداف دوره نیز میسر می‌شود.^۳ افرادی که این دوره‌ها را می‌گذرانند، قدرت ارزیابی و آنالیز بیشتری نسبت به دیگران خواهند داشت^۴ و این مسئله ناشی از دریافت اطلاعات جامع از مبانی علمی و واقعیت‌های عینی در ابعاد مختلف پارلمان است.

ب) ارائه تصویر واقعی از فرایندهای پارلمانی: فاصله قابل توجه میان واقعیت‌های موجود با آنچه دانش پژوهان در کتاب‌های دانشگاهی در مورد فرایندهای تقنین در پارلمان می‌خوانند، تحلیل‌های غیرواقعی را در محیط‌های علمی - دانشگاهی پدید می‌آورد که این تحلیل‌های نامطلوب از اساتید به دانشجویان و برعکس منتقل می‌شود.^۵

ارائه تصویر واقعی از فرایندهای رسمی و روندهای غیررسمی موجود در مجالس قانونگذاری، علاوه بر ایجاد تصویر واقعی برای دانش پژوهان، به ارائه راهکارهای مطلوب و قابل اجرا برای اصلاح روندهای نادرست در پارلمان نیز منجر می‌شود. به عبارت روشن‌تر، هنگامی که صاحب‌نظران، تصویر واقعی و مناسبی از پارلمان در ذهن داشته باشند، می‌توانند نظرات بهتر و اجرایی‌شدنی را برای کارآمدی هرچه بیشتر آن ارائه کنند.^۶

1. Bradbury, 2014: 1.

2. Mitchell and Jeffery, 2014: 2.

3. Convery, 2015: 2.

4. Bradbury, 2014: 2.

5. Cowley and Stuart, 2014: 1.

6. Miller, Pelizzo and Stapenhur, 2004: 3-4.

همچنین این دوره‌ها باعث جلب توجه دانش‌پژوهان به مطالعات درباره پارلمان و ابعاد مختلف آن می‌شود و آن را تبدیل به یکی از دغدغه‌های علمی آنها می‌کند. برگزاری این دوره‌ها عاملی است برای اینکه اساتید دانشگاهی به مسائل غیرمبتلابه جامعه خود، کمتر توجه کنند و تحقیقات خود را در راستای رفع نیازهای جامعه به‌ویژه با سیاستگذاری و قانونگذاری سامان دهند.

ج) اصلاحات در پارلمان: همه مراکز فعال در حوزه مطالعات پارلمانی و جهت‌گیری کلی مراکز دانشگاهی برگزارکننده دوره‌های مطالعات پارلمانی بر این مسئله تأکید دارند که یکی از اهداف این دوره‌ها، تقویت توان علمی نخبگان در جهت انجام اصلاحات در ساختار و سازمان پارلمان و فرایندهای قانونگذاری است.^۱ اصلاحات جزئی همواره در پارلمان انجام می‌پذیرد، اما این نهاد در برابر اصلاحات اساسی و ساختاری از خود مقاومت نشان می‌دهد. برای کاهش این مقاومت و گام برداشتن در جهت نفع عمومی، نهاد قانونگذاری بر مطالعات پارلمانی سرمایه‌گذاری می‌کند تا اصلاحات پیشنهادی از جانب نخبگان، اصلاحاتی سودمند و حساب‌شده باشند. گزارش‌های فراوانی از سوی مؤسسات مطالعات پارلمانی در زمینه «اصلاحات» و «مدرنیزاسیون» پارلمان منتشر شده که گویای اهمیت این موضوع در سلسله مطالعات پارلمانی است.

۵. مراکز و مؤسسات مطالعات پارلمانی

در این قسمت، مهمترین مؤسسات فعال در حوزه مطالعات پارلمانی مورد بررسی قرار می‌گیرند و تجارب هریک در این باره بررسی می‌شود.

۱-۵. دفتر آموزش و مطالعات پارلمانی^۲ هند

دفتر آموزش و مطالعات پارلمانی هند که بخشی از «برنامه همکاری اقتصادی و فنی هند» را تشکیل می‌دهد، ذیل وزارت امور خارجه این کشور تعریف شده است.^۳ این مرکز عمده

1. Kelly, 2007: 9.

2. Bureau of Parliamentary Studies and Training

3. <http://itec.mea.gov.in/?1381?000> (date accessed: 13 June 2016).

برنامه خود را برای آموزش نمایندگان پارلمان و مقامات دولتی قرار داده است و در این خصوص، به صورت سالانه، دو نشست برای مقامات و نمایندگان خارجی برگزار می‌کند. مهمترین برنامه‌های این مرکز عبارت‌اند از:^۱

الف) برنامه‌های آموزشی نمایندگان:^۲ در بدو تشکیل هر دوره از پارلمان، این مرکز، دوره‌ای یک هفته‌ای را به منظور آشنایی نمایندگان مجلس با وظایف یک منتخب برگزار می‌کند. یکی از نکات ویژه این دوره‌ها، آموزش سنت‌های پارلمانی و مسائل نانوشته همانند رعایت نزاکت و ویژه پارلمان است؛ نکته‌ای که در دوره‌های مطالعات پارلمانی دارای اهمیت بسزایی است. نمایندگان قدیمی، مقامات سابقه‌دار و نخبگان علمی با سابقه پژوهشی درخصوص پارلمان، اساتید و سخنرانان این دوره‌های یک هفته‌ای را تشکیل می‌دهند.

ب) مجموعه سخنرانی‌های پارلمانی:^۳ این مرکز از سال ۲۰۰۵ به برگزاری مجموعه سخنرانی‌های منسجم درخصوص ابعاد مختلف پارلمان اقدام کرده است. در این سخنرانی‌ها نمایندگان پارلمان به کاستی‌های عملکردی و نقایص موجود در پارلمان اشاره می‌کنند و راهکارهای بهبود و رفع مشکلات را نیز مورد توجه قرار می‌دهند. در این سخنرانی‌ها از صاحب‌نظران خارجی و نمایندگان سازمان‌های بین‌المللی مرتبط نیز دعوت به عمل می‌آید تا سطح علمی جلسات را ارتقا بخشند. حاضران مجموعه سخنرانی‌های پارلمانی را صرفاً نمایندگان پارلمان تشکیل می‌دهند.

ج) دوره آگاهی‌بخشی کامپیوتری:^۴ این دوره برای اطلاع دادن در زمینه آخرین دستاوردهای کامپیوتری و نوآوری‌های حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات است که در آن، علاوه بر نمایندگان پارلمان، کارمندان پارلمان و مستخدمان اداری دفاتر نمایندگان نیز امکان حضور دارند. این دوره‌ها به افراد یادشده آموزش می‌دهند که چگونه با به کارگیری کامپیوتر و فناوری‌های نوین، کارکردهای پارلمانی خود را کارآمدتر کنند.

با توجه به قرار گرفتن این دفتر در ذیل وزارت امور خارجه هند، دو دوره بین‌المللی نیز

۱. اطلاعات این بخش، از سایت رسمی این دفتر به نشانی روبه‌رو برداشته شده است: <http://bpst.nic.in>.

2. Orientation Programmes for MPs / MLAs.

3. Lecture Series for MPs

4. Computer Awareness Programmes.

برگزار می‌کند. دوره نخست به نمایندگان پارلمان‌های خارجی تعلق دارد. دوره دوم، آموزش چهار هفته‌ای مطالعات پارلمانی است که قابل استفاده برای همه نخبگان غیرهندی است. در دوره‌های یادشده، ضمن ارائه مهمترین دستاوردهای مطالعاتی پیرامون ابعاد مختلف پارلمان، محیطی بسیار مناسب برای دریافت ایده‌ها و نظرات جدید فراهم می‌شود. دوره‌های ویژه نمایندگان پارلمان‌های خارجی از سال ۲۰۱۳ تا کنون به دو زبان عربی و اسپانیایی برگزار شده است. انتخاب زبان‌های یادشده به دلیل تکلم کشورهای متعدد به زبان عربی و اسپانیایی است.

د) دوره‌های ویژه کارمندان: این دوره‌ها برای آشنایی کارمندان ادارات مرتبط با پارلمان برگزار می‌شود که در آن، ضمن ارائه اطلاعات ضروری درباره ساختار، کارکرد، سنت‌ها و دانش‌های پارلمانی، راهکارهای تقویت ارتباط ادارات و مقامات دولتی با پارلمان نیز مرور می‌شود.

ه) دیدار پارلمانی: دانشجویان و اساتید داخلی و خارجی حاضر در دوره‌ها، امکان دیدار هدفمند از مجموعه پارلمان را می‌یابند. در نتیجه ایشان ضمن دیدار از صحن علنی مجلسین و کارگروه‌ها، از ساختمان‌های دیگری که به دلایل مختلف به پارلمان ارتباط دارند، همانند موزه پارلمان، بازدید می‌کنند.

دفتر آموزش و مطالعات پارلمانی هند از نظر عملکردی، یکی از منحصربه‌فردترین مراکز فعال در دوره‌های مطالعات پارلمانی است که ضمن گسترش دامنه فعالیت‌های خود از حیث حاضران در دوره‌ها و موضوعات مورد بررسی، تراز قابل قبولی را در سطح داخلی و بین‌المللی از خود به نمایش گذاشته است. دانشجویانی که این مرکز به صورت بورسیه یک‌ساله آموزش می‌دهد، در صورت ارائه نتایج شایسته، در سایر مراکز مطالعاتی جذب می‌شوند.^۱

۲-۵. مرکز مطالعات پارلمانی فنلاند

پارلمان فنلاند به‌عنوان یکی از نمونه‌های پیشگام در حوزه نوآوری‌های پارلمانی، از سال ۲۰۰۲ مرکز اختصاصی مطالعات پارلمانی را تأسیس کرد. مرکز مطالعات فنلاند در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۲، ده‌ها پروژه تحقیقاتی در زمینه تغییرات تاریخی، سیاست عمومی و

1. Official Report at: <http://164.100.47.194/our%20parliament/Bureau%20of%20parliamentary%20studies.pdf> (date accessed: 18 Oct 2017).

2. Centre for Parliamentary Studies

انتخابات به سرانجام رسانده است. مهمترین پروژه‌های تحقیقاتی این مرکز عبارت‌اند از: تاریخ پارلمان فنلاند (۲۰۰۷-۲۰۰۲)؛ روابط متقابل رسانه‌ها با تغییرات سیاسی و توازن قوا با همکاری دانشگاه فنلاند (۲۰۱۲-۲۰۰۹)، تحولات سیاسی فنلاند در دوره پس از جنگ سرد، با همکاری بنیاد علمی امیل آلتونن (۲۰۱۷-۲۰۱۴).

در ترکیب مدیران این مرکز تلاش شده از همه تخصص‌های مرتبط با پارلمان استفاده شود. از این رو صاحب‌نظران حوزه علوم سیاسی، مسائل ایدئولوژیکی، امور مهاجران، رسانه و ... در اداره مرکز مطالعات پارلمانی فنلاند به صورت مؤثر نقش آفرینی می‌کنند. مهمترین پروژه‌های تحقیقاتی این مرکز عبارت‌اند از:

الف) پروژه «میانجی‌گری متخصصان»:^۱ این پروژه تحقیقاتی به این موضوع می‌پردازد که چگونه می‌توان از ظرفیت نخبگان جامعه به صورت مطلوب در رسانه‌ها بهره برد. در این پروژه، اثر رسانه‌های جمعی بر نفوذ صاحب‌نظران و متخصصان در جامعه، مورد بررسی قرار گرفته و قوت‌ها و ضعف‌های رسانه‌ها در رساندن پیام نخبگان به جامعه نیز ارزیابی شده است.

ب) روابط متقابل رسانه‌ها با تغییرات سیاسی و توازن قوا:^۲ این پروژه که با همکاری مراکز دانشگاهی صورت پذیرفته، به دنبال تبیین تأثیر فضاسازی‌های رسانه‌ای بر عملکرد احزاب سیاسی فنلاند است. همچنین تلاش احزاب و جناح‌های سیاسی برای نفوذ در رسانه‌ها یا به کارگیری آنها در وصول به اهداف خود نیز موضوع بخشی از این کلان‌پروژه را به خود اختصاص داده است.

براساس آنچه در تارنمای رسمی این مرکز آمده، عمده فعالیت‌های پژوهشی مرکز مطالعات پارلمانی فنلاند بر ابعاد سیاسی، تاریخی و رسانه‌ای پارلمان متمرکز شده و این مسئله تا حدودی متأثر از تخصص‌های موجود در شورای مدیریت مرکز است.

۳-۵. مرکز مطالعات پارلمانی استرالیا

«ایجاد مسیری برای انتقال دستاوردهای دانشگاهی، به‌ویژه مطالعات تطبیقی به درون

---

1. The Mediation of Expertise
2. The History of Theatralization of Politics

سازوکارهای پارلمانی»، هدف اصلی مرکز مطالعات پارلمانی دانشگاه ملی استرالیا^۱ است. این مرکز که جانشین «واحد مرکزی مؤسسات دموکراسی» شده، بر محوریت «برنامه سیاست و حکومت»^۲ آغاز به فعالیت کرده است. مرکز تلاش کرده است علاوه بر ایجاد راهی برای ورود دستاوردهای علمی به پارلمان، به محفل و کانونی علمی برای انجام هرگونه فعالیت درباره ابعاد مختلف پارلمان تبدیل شود.

مرکز مطالعات پارلمانی استرالیا از چندین واحد، همانند واحد مطالعات تقنینی و واحد حقوق اساسی تشکیل شده است که در آن، پژوهشگرانی با سابقه پژوهش در حوزه مطالعات تطبیقی، مطالعات دفاعی و راهبردی، مطالعات حقوقی و مطالعات اداره عمومی و سیاست به کار گرفته شده‌اند. براساس اعلام تارنمای رسمی این مرکز،^۳ مهمترین پژوهش‌های صورت پذیرفته عبارت‌اند از:

(الف) دوازده شماره درباره «مطالعات پارلمانی»: با موضوعات پژوهشی درباره آیین‌نامه مجلس ملی، الگوهای تغییر ساختار، تخمین بودجه، پاسخ‌گیری سنا و نظارت بر دولت توسط آن، مشارکت در کمیته تحقیق سنا، توسعه مؤسسات وابسته به پارلمان، فرایندهای قانونگذاری در کمیته‌های سنا، کاربست فناوری ارتباطات و اطلاعات در مجلس ملی، اهمیت کمیته‌ها، ارزیابی کارآمدی فعالیت کمیته‌های پارلمانی، پاسخ‌گویی دولت نسبت به گزارش کمیته‌های پارلمان، تضمین ابتکارهای اقتصادی قوه مجریه.

(ب) پژوهش‌های پیرامونی: نقش زنان در پارلمان استرالیا، میراث مجلس نمایندگان (عرف پارلمانی) و آینده آن.

(ج) کتاب‌شناسی تفصیلی مطالعات پارلمانی: «تقویت مؤسسات پارلمانی»^۴ یکی از پروژه‌های علمی مهم و فرامرزی این مرکز است که در راستای تقویت و مدرنیزاسیون پارلمان استرالیا در حال جریان است. در این پروژه، علاوه بر محققان استرالیایی، صاحب‌نظران و اندیشمندان غیراسترالیایی نیز مشغول تحقیق هستند. طبق گزارش اولیه صادر

1. The Australian National University, Canberra

2. The Policy and Governance Program

3. <http://www.parliamentarystudies.anu.edu.au/>

4. Strengthening Parliamentary Institutions: Australia in Comparative Perspective

شده در مورد این پروژه، این پژوهش به دنبال ظرفیت‌سازی پارلمانی در استرالیا و گسترش هدفمند صلاحیت‌های قوه مقننه است. از نقاط قوت و قابل توجه آن، توجه به دو مفهوم «حرفه‌ای‌گری پارلمانی»^۱ و «نماینده‌گی حرفه‌ای»^۲ است. در مفهوم «حرفه‌ای‌گری پارلمانی»، پروژه به دنبال تقویت پارلمان با ایجاد مشاغل خاص پارلمانی است؛ مشاغلی که پارلمان خود تأسیس و هدایت می‌کند و فارغ‌التحصیلان متخصص در آنجا به استخدام درخواهند آمد. در قسمت «نماینده‌گی حرفه‌ای» نیز به موضوع تقویت نمایندگان در انجام وظایف تقنینی پرداخته شده و راهکارهای این مسئله را به صورت فراملی مدنظر قرار داده است.

این پژوهش معتقد است در قدم نخست و برای وصول به اهداف مورد نظر، باید تعریف درستی از پارلمان قوی و ضعیف ارائه شود تا برای حرکت به سمت پارلمانی کارآمد، بتوان برنامه‌ریزی درستی کرد. برای مثال «مجلس واکنشی و منفعل» یکی از ویژگی‌های مجلس ضعیف است. به عبارت دیگر پارلمانی که صرفاً در واکنش به وقایع جاری جامعه خود، واکنش نشان دهد، یک پارلمان ضعیف است. یک پارلمان قوی را از حرکت براساس راهبردهای کلی و واکنش فعالانه در قبال جامعه می‌توان شناخت.

بخش پایانی گزارش اجمالی پروژه «تقویت مؤسسات پارلمانی»، کارکرد پارلمان را به نمایندگی، تقنینی و پاسخ‌گویی تقسیم و ذیل هر یک شاخصه‌هایی را بیان کرده است:

الف) تأثیر ذهنیت عمومی جامعه در سؤال پارلمان از مقامات، ارتقای نظام انتخاباتی و مشارکت عمومی در ابتکار پارلمانی، مجموعه شاخصه‌های کارکرد نمایندگی معرفی شده‌اند.

ب) کارآمدسازی فرایند تقنین، سنت‌های پارلمانی و ابعاد بین‌المللی تقنین، شاخصه‌های کارکرد تقنینی محسوب می‌شوند.

ج) سه شاخصه استیضاح وزرا، گزارش‌دهی کمیته‌های پارلمان و بهترین رویه‌های موجود نیز در قسمت کارکرد پاسخ‌گویی و پاسخ‌گیری گنجانده شده است.

۴-۵. مرکز مطالعات پارلمانی^۱ ایتالیا

«مرکز مطالعات پارلمانی» به‌عنوان یکی از مراکز مشورتی وابسته به پارلمان ایتالیا، در موضوعات مرتبط با پارلمان، اقدام به پژوهش و آموزش می‌کند. تاریخ پارلمان، جامعه‌شناسی و آمار پارلمانی، نظام حقوقی ایتالیا و روابط فراملی با پارلمان اتحادیه، تهیه پیش‌نویس قوانین، فرایندهای قانونگذاری و تصویب بودجه، مهمترین فعالیت‌ها و دغدغه‌های مرکز را تشکیل می‌دهد. همچنین این مرکز، به‌صورت مستمر، همایش‌ها و دوره‌های دانشگاهی مطالعات پارلمانی را برگزار می‌کند و در این زمینه، استمرار عمل دارد. بررسی ابعاد مختلف نظام «دو مجلسی»، موضوع اصلی دوره‌های مطالعات پارلمانی ماه مه ۲۰۱۶ این مرکز بود که با همکاری دانشگاه لیوس رم برگزار شد.^۲

۵-۵. واحد مطالعات پارلمانی و امور قانون اساسی^۳ ترینیداد و توباگو

ترینیداد و توباگو، کشوری کوچک در آمریکای مرکزی و حوزه دریای کارائیب است که از سال ۱۹۶۲ از بریتانیا اعلام استقلال کرد. با وجود تازه بودن تجربه پارلمان در این کشور، پردیس سنت آگوستین دانشگاه وست ایندیز^۴ اقدام به تأسیس «واحد مطالعات پارلمانی و امور قانون اساسی» کرد و در این چارچوب، مجموعه تحقیقاتی را درباره ابعاد خاص مطالعات پارلمانی به سرانجام رسانید.

از نکات قابل تحسین در این مرکز، توجه ویژه به آمار و نظرسنجی‌های عمومی است. طبق تارنمای رسمی این مرکز،^۵ تاکنون سه پروژه راجع به «نظرات عمومی مردم درباره زوایای مختلف انتخابات»^۶ انجام پذیرفته است. این تحقیقات که بر نظرسنجی عمومی مبتنی بوده و نتایج را به‌صورت آمار و ارقام منتشر کرده است، حوزه‌های پیش رو را مورد ارزیابی قرار می‌دهد: رضایت مردم از عملکرد کلی پارلمان، اختلافات بین نمایندگان

1. The Centre for Parliamentary Studies (CESP)

2. <http://scienze politiche.luiss.it/en/research/research-centers/cesp-centre-parliamentary-studies> (date accessed: 3 March 2016)

3. Constitutional Affairs and Parliamentary Studies Unit

4. The University of the West Indies

5. <https://sta.uwi.edu/fss/CAPSU1.asp> (date accessed: 12 August 2017)

6. Report on the Findings of a National Survey to Measure Public Opinion for the 2015 General Election in Trinidad and Tobago Conducted Over the Period 10th-13th July, 2015 in Trinidad and in Tobago

در موضوعات خاص، روابط احزاب مورد حمایت دولت، آینده پارلمان و ... .
واحد مطالعات پارلمانی و امور قانون اساسی علاوه بر تلاش در زمینه برگزاری دوره‌های مطالعات پارلمانی و انتشار کتب و مقالات مرتبط، به ایده و نظریه‌پردازی در حوزه‌های چالش برانگیز مطالعات پارلمانی ورود پیدا کرده است.

۵-۶. مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی^۱

همان‌طور که در طول گزارش بارها مورد اشاره قرار گرفت، پارلمان بریتانیا در خصوص «مطالعات پارلمانی» اقداماتی را برنامه‌ریزی کرده است که می‌توان از این کشور به‌عنوان پیشگام این حوزه، یاد کرد. پارلمان بریتانیا با این اقدامات، نه تنها منویات و خواسته‌های خود را در تعریف و تبیین دوره‌های مطالعات پارلمانی تعیبه می‌کند، بلکه با بین‌المللی و فراملی کردن این حوزه مطالعاتی، به پراکندن و نشر این رشته با مختصات مبادرت می‌ورزد که بریتانیا برای آن تعریف کرده است. یکی از برنامه‌های بریتانیا در گسترش بین‌المللی دوره‌های مطالعات پارلمانی، تأسیس «مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی» است. این مرکز که با پشتیبانی دولت بریتانیا فعالیت می‌کند، برنامه‌های علمی ترویجی خود را در سه سطح بین‌المللی، اتحادیه اروپا و داخلی (انگلیس) سامان‌دهی کرده است. براساس اعلام رسمی تارنمای این مرکز،^۲ اهداف اصلی آن عبارت‌اند از: تقویت سرمایه‌های انسانی و تقویت سیاست‌گذاری بهتر و پیگیری «حکومت خوب».^۳ این مرکز بین‌المللی به‌صورت منظم، فصلنامه‌ای را منتشر می‌سازد که نویسندگان آن را مقامات عالی‌رتبه و صاحب‌نظران کشورهای مختلف تشکیل می‌دهند. این مرکز در سه سطح زیر اقدام به برگزاری دوره‌های آموزشی می‌کند و در هر یک، اقتضانات آن را مدنظر قرار می‌دهد. این سه دوره عبارت‌اند از:

الف) سطح داخلی: فعالیت‌های داخلی مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی برعهده مؤسسه «تبادل حکومت»^۴ است که یکی از شعب داخلی مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی است و ارتباط عمیقی با پارلمان و دولت بریتانیا دارد. همچنین سطح ارتباطات این مؤسسه با سایر

1. International Centre for Parliamentary Studies

2. <http://www.parlicentre.org/index.php> (date accessed: 2 Nov. 2016)

3. Good Government

4. Government Exchange

بخش‌های عمومی، بخش خصوصی و عموم مردم به صورت ویژه مورد توجه قرار گرفته است تا بتوان از این طریق، داده‌های مطالعات پارلمانی و مهارت‌های آن را بهتر به جامعه بریتانیا منتقل کرد. طبق اعلام تارنمای رسمی این مرکز^۱ دوره‌های مطالعات پارلمانی این بخش صرفاً برای کارمندان اداری مرتبط با مسائل پارلمانی برگزار می‌شود؛ اما ارائه این مطالب برای استفاده افراد جامعه نیز امکان‌پذیر است.

ب) سطح بین‌المللی: مرکز در هفت موضوع کلی، حدوداً ۴۰ دوره آموزشی را ارائه می‌دهد. این هفت دوره عبارت‌اند از: «دولت و پارلمان»، «مهارت‌های بخش عمومی»، «قوانین و مقررات ضدفساد»، «دیپلماسی، امنیت و منازعات»، «انتخابات»، «برنامه‌ریزی راهبردی» و «دوره‌های هم‌عرض»^۲. موضوعاتی نظیر توسعه اجتماعی، تساوی جنسیتی، توسعه اقتصادی و حقوق بشر به‌عنوان دوره‌های هم‌عرض گنجانده شده است. از نکات قابل توجه دوره‌های این مرکز در دوره‌های بین‌المللی، توجه به مسائلی همانند امنیت غذایی، بهداشت، آموزش، مهاجرت، حمل‌ونقل عمومی، تغییرات آب و هوایی، قاچاق انسان، تجارت الکترونیک و خشونت خانگی است. به‌نظر می‌رسد این مرکز با ورود به مسائل بسیار جزئی، ذیل عناوینی همچون قانونگذاری و سیاستگذاری، بازه‌ای فراتر از مطالعات پارلمانی را مورد هدف قرار داده است. در قالب همکاری آموزشی بین‌المللی، مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی با بیش از ۳۰ نهاد یا مؤسسه خارجی همکاری کرده است. این مؤسسات به کشورهای همانند استونی، جامائیکا، نیجریه، امارات، مالت، کره جنوبی، کنیا، لیبیا، هنگ‌کنگ، آلبانی، ایرلند، سوئیس، نامیبیا، بوتان و گرجستان تعلق دارد.

ج) آموزش در خانه: دوره دیگری که این مرکز به صورت اختصاصی برگزار می‌کند، ارائه دروس مدون‌شده در مرکز برای کارمندان ادارات به صورت اختصاصی و مرتبط با نوع فعالیت‌های آنهاست. این دوره به درخواست مؤسسات داخلی و خارجی برقرار و موضوعات مورد توجه مرکز، به صورت هدفمند تدریس می‌شود.

مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی برای برگزاری کنفرانس و سمینارهای مرتبط و

1. <http://www.governmentexchange.co.uk/> (date accessed: 10 Agust 2017)

2. Cross-Cutting Courses

همچنین تولید محتوا، «مرکز تبادل سیاست عمومی»^۱ کرد. براساس اعلام تارنمای رسمی مرکز تبادل سیاست عمومی،^۲ این مرکز در سمینارهای داخلی (بریتانیا) تا سال ۲۰۱۶ این موضوعات را بررسی کرده است: جرائم جوانان، ازدواج اجباری، بارداری در سال‌های نوجوانی، خشونت خانگی، تساوی جنسیتی، بهداشت عمومی، استخدام اتباع غیرانگلیسی، اصلاحات حقوق بازنشستگی. بر همین اساس، موضوعات مورد بررسی این مرکز در دوره‌های فراملی و بین‌المللی عبارت بودند از: قاچاق انسان، مهاجرت، توریسم درمانی، مشروبات الکلی و مواد مخدر، تجارت الکترونیک، توسعه پایدار، مقابله با چاقی نسل جدید، مقابله با سرطان پروستات و خشونت خانگی. به نظر می‌رسد با توجه به گستره وسیعی از موضوعات که در مرکز بین‌المللی مطالعات پارلمانی مورد توجه قرار گرفته و با توجه به برخورداری این مرکز از توان مالی و اجرایی قوی، می‌توان در آینده رشته مطالعات پارلمانی، نقش ممتازی را از این مرکز انتظار داشت.

۷-۵. مطالعات پارلمانی در دانشگاه: لیسانس سیاست و مطالعات پارلمانی دانشگاه لیدز

دانشگاه لیدز در مقطع کارشناسی رشته‌های سیاست و مطالعات پارلمانی^۳ دایر کرده است. این دو رشته مفصل‌تر از رشته علوم سیاسی^۴ ارائه می‌شود. رشته مطالعات پارلمانی چهارساله و رشته علوم سیاسی سه‌ساله است. سرفصل‌های این دو رشته در سال نخست و برخی درس‌های سال دوم، مشترک است، رشته مطالعات پارلمانی سه یا چهار عنوان درسی دیگر را نیز ارائه می‌کند. علاوه بر این، رشته مطالعات پارلمانی پیش از نگارش پایان‌نامه، یک دوره کارآموزی یک‌ساله نیز به همراه خود دارد. دوره کارآموزی دانشجویان این رشته در یکی از دفاتر پارلمانی مجلس عوام بریتانیا و در معیت یکی از نمایندگان این مجلس، یا مجلس کانادا یا کنگره آمریکا طی می‌شود.

دروس متفاوتی که در این رشته گذرانده می‌شوند، عبارت‌اند از:

1. Public Policy Exchange

2. <http://www.parlicentre.org/index.php> (date accessed: 2 Nov. 2016)

3. Politics and Parliamentary Studies

4. Politics

الف) «مطالعات پارلمانی» که هدف آن توسعه مهارت‌های مورد نیاز برای دوره کارآموزی پارلمانی است.

ب) «حکومت در بریتانیا» که نهادهای اصلی حکمران در بریتانیا را معرفی می‌کند.

ج) «انقلاب و واکنش: معضلات سیاسی قرن بیستم» که به بررسی چالش‌های سیاسی قرن بیستم در منظومه فکری متفکران متقدم می‌پردازد. هدف این درس به چالش کشیدن نظریه‌های سنتی و فراگیر در علم سیاست است.

د) «عدالت، جامعه و نزاع» که دانش، مهارت انتقادی و سیستماتیک درباره معضلات جاری سیاسی را افزایش می‌دهد تا دانشجویان توان تحلیل مسائل سیاسی معاصر را بیابند.^۱

۶. نظام موضوعات

آنچه در این نوشتار بیان می‌شود، بررسی رشته یا شاخه جدیدی از دانش با عنوان مطالعات پارلمانی است. از آنجا که اندک زمانی از آغاز این رشته یا شاخه در محیط‌های دانشگاهی به صورت منسجم می‌گذرد، هنوز مطالعات پارلمانی، قوام و استحکام لازم را همانند سایر شاخه‌های دانشگاهی نیافته است. از این رو موضوعاتی که ذیل این رشته بررسی می‌شوند، تکرر و تنوع فراوانی دارند و برگزارکنندگان دوره‌های مطالعات پارلمانی هر آنچه را با پارلمان در ارتباط باشد، به عنوان مواد مطالعاتی این دوره‌ها برگزیده‌اند.

تاریخ و سازمان پارلمان و پیشینه قانونگذاری؛ مبانی نظری مانند مبانی تشکیل پارلمان، نظریه‌های نمایندگی، بایسته‌های نظام پارلمانی و مناع قانونگذاری، نقش شهروندان در پارلمان، فرایندهای رسمی و غیررسمی منجر به تقنین، تنقیح و تفسیر قانون، نظارت‌های پارلمانی، روابط میان قوا، مهارت‌های پارلمانی (آموزش مهارت‌های قانونگذاری) از مهمترین موضوعاتی است که در ذیل رشته حقوق پارلمانی بررسی می‌شود.

۷. ایران و مطالعات پارلمانی

در حال حاضر مجلس شورای اسلامی ایران از دو مرکز مطالعاتی مشورتی (مرکز

1. BA Politics and Parliamentary Studies, from: <http://www.polis.leeds.ac.uk/undergraduates/ba-politics-parliamentary-studies> (date accessed: 07 May 2016)

پژوهش‌ها^۱ و مرکز تحقیقات اسلامی^۲ برخوردار است که این دو مرکز ضمن ارائه مشاوره در خصوص طرح‌ها و لوایح، پیش‌نویس‌های قوانین و معاضدت‌های تقنینی - نظارتی را نیز ارائه می‌دهند. یکی از ظرفیت‌های موجود در مراکز مشورتی - مطالعاتی مجالس قانونگذاری، انجام «مطالعات تقنینی تطبیقی» است. این مراکز با رصد روندهای تقنینی سایر کشورها و توجه به ابداعات و ابتکارات به کار گرفته شده در آنها، ضمن تقویت قوانین داخلی، موضوعات جدید و به‌روزی را در دستور کار پارلمان قرار می‌دهند. هرچند مرکز پژوهش‌های مجلس و مرکز تحقیقات اسلامی مجلس به تقویت پارلمان از لحاظ کارشناسی همت گماشته‌اند اما با وجود این، مسئله‌ای که ایجاد رشته یا دوره مطالعات پارلمانی را سبب شود هنوز در این مراکز مغفول مانده است. مسئله اصلی دوره‌های مطالعات پارلمانی، نزدیک کردن دانشگاه و پارلمان به یکدیگر در راستای نفع بردن توأمان دانشگاهیان و پارلمان است.

برای رفع این نقیصه، برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت برای جامعه علمی (اساتید، دانشجویان و پژوهشگران) و کارمندان مجلس می‌تواند اثرگذاری قابل توجهی داشته باشد. این پیشنهاد برای توانمندسازی بدنه اجرایی مجلس قابلیت اجرایی بهتری دارد زیرا در حال حاضر، نهادهای مختلف از جمله مجلس شورای اسلامی برای کارکنان خود، دوره‌های آموزشی متعددی را فراهم می‌کنند و می‌توان طی آنها یافته‌های آکادمیک را به کارکنان و مرتب‌بان مجلس منتقل کرد.

علاوه بر این، با نگاهی دورنگرانه می‌توان با تأسیس رشته دانشگاهی یا گرایش‌های درون‌رشته معطوف به موضوعات پارلمانی، با تربیت نیروی نخبه و متخصص امور پارلمانی در راستای تقویت روزآمد جامعه علمی و بدنه کارشناسی مجلس گام برداشت. در نظام آموزشی فعلی کشور، به نظر می‌رسد می‌توان «حقوق پارلمانی» را به‌عنوان گرایش تخصصی رشته «حقوق عمومی» در مقطع تحصیلات تکمیلی جای داد. با توجه به موضوعاتی که در این خصوص مورد بررسی قرار می‌گیرند و با توجه به تنوع موضوعاتی

1. mrc.majlis.ir

2. Cmir.ir

که در مجلس بدان‌ها نیاز پیدا می‌شود، می‌توان علاوه بر رشته حقوق، از دانش‌آموختگان رشته‌های فقه و مبانی، علوم سیاسی، اقتصاد و جامعه‌شناسی نیز برای تحصیل در این گرایش، دانشجو جذب کرد. در حال حاضر، یک درس یک واحدی اختیاری با عنوان «اصول و فنون قانونگذاری» در مجموعه دروس رشته حقوق وجود دارد که دغدغه‌های علمی و نیاز بدنه قانونگذار نظام حقوقی را تأمین نمی‌کند. ایجاد گفتمان درباره مطالعات پارلمانی و تأسیس رشته حقوق پارلمانی از یکسو ضمن تقویت غنای علمی پژوهش‌های آکادمیک، فضای علمی کشور را از پژوهش‌های غیرمنسجم به سمت پژوهش‌های کارآمد و کارا در خصوص مجلس شورای اسلامی هدایت خواهد کرد. از سوی دیگر در صورت استمداد مجلس شورای اسلامی، مراکز علمی و پژوهشی کشور نیز توانایی حل مشکلات آن را با توجه به واقعیت‌های جاری در آن را خواهند داشت زیرا دانشجویان این رشته یا گرایش، برای حل این مشکلات از توانایی علمی و اطلاعات جانبی کافی برخوردارند.

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه در این نوشتار ارائه شد، مطالعات پارلمانی به‌عنوان یک دوره یا رشته آموزشی، در کانون توجه مراکز علمی پارلمانی قرار گرفته است و پارلمان‌های مختلف در حال سبقت گرفتن از یکدیگر در برگزاری این دوره‌ها می‌باشند. آن‌گونه که بررسی شد، «مطالعات پارلمانی»، رشته یا دوره‌ای نوظهور است که پارلمان‌های پیشگام در این زمینه، در ساختار بندی و شاکله بندی این رشته یا دوره در آینده نزدیک مؤثر خواهند بود. برگزاری این دوره‌ها، هم برای مراکز علمی و هم برای پارلمان بسیار سودمند و اثرگذار ارزیابی می‌شود؛ زیرا تقویت بنیان‌های علمی در زمینه مطالعات پارلمانی، به تقویت پارلمان و ارتقای سطح کارآمدی آن منجر خواهد شد. از این رو ضروری است مجلس شورای اسلامی، با کمک دانشگاه‌های کشور، رشته‌ای با همین عنوان در دوره تحصیلات تکمیلی ایجاد کند. همچنین با لحاظ ساختار مجلس شورای اسلامی که اداره آموزش را در خود دارد، این اداره می‌تواند دوره‌هایی را با همکاری دانشگاه‌های معتبر کشور در این حوزه برای نمایندگان و کارمندان پارلمان به‌ویژه دست‌اندرکاران کمیسیون‌ها مانند دبیران تقنینی

و نظارتی کمیسیون‌های مجلس برگزار کند. از آنجاکه پارلمان عموماً از برعهده گرفتن امور آموزشی اجتناب دارد، براساس توافق میان پارلمان و دانشگاه‌ها، برگزاری این دوره‌ها از طرف پارلمان و توسط مراکز علمی - دانشگاهی صورت می‌پذیرد.

همچنین ضروری است که مجلس، با ارائه الگویی بومی مبتنی بر نگاه ایرانی - اسلامی جهت افزایش اثرگذاری منطقه‌ای و بین‌المللی، در مسیر برگزاری دوره‌های مطالعات پارلمانی گام بردارد. الگوی بومی دوره، رشته یا گرایش مطالعات پارلمانی باید با توجه به ملاک‌های روبه‌رو طراحی شوند: ابتدا بر واقعیت‌ها و ساختار پارلمان ایران (نظام تک‌مجلسی و ...)، لحاظ عرف‌های موجود پارلمانی، انعکاس نقاط قوت و قابل ارائه برای دیگر کشورها (همانند سازوکارهای تقنینی منطبق بر اسلام به‌عنوان الگویی برای کشورهای اسلامی)، ردیابی نقاط ضعف و برنامه‌ریزی رفع نرم‌افزارانه آن (همانند فقدان نهادهای تخصصی نگارش پیش‌نویس قانون و ...)، برخورداری از نگاه کلان و راهبردی (همانند مسئله تقنین مشترک داخلی میان کشورهای هم‌سو ...)، برخورداری از نگاه روبه‌جلو و پیشگیرانه در مسائل تقنینی (همانند توجه به آینده‌پژوهی تقنینی ...) و توجه به نهادهای مرتبط مانند شورای نگهبان و مجمع تشخیص مصلحت نظام. مجموع این ملاک‌ها نه تنها می‌تواند الگوی بومی مطالعات پارلمانی را سامان دهد بلکه می‌تواند به‌عنوان الگوی رقیب برای دیگر مدل‌های موجود به حساب آید. همچنین در طراحی این الگو، علاوه بر نیازهای بومی باید از نگاه تطبیقی به دستاوردها و تجربیات دیگران نیز استفاده کرد.

غفلت و تأخیر در ارائه الگوی ایرانی رشته مطالعات پارلمانی، به عقب‌ماندگی علمی در این خصوص منجر خواهد شد. در نتیجه ضروری است تا گام‌های محکمی برای برگزاری رشته یا دوره‌های مطالعات پارلمانی و حقوق پارلمانی برداشته شود و با آینده‌نگری، در سطوح فراملی ترویج شود؛ همان‌گونه که مراکز آموزشی کشورهایی همچون انگلیس و هند عمل می‌کنند.

منابع و مأخذ

۱. محمد راسخ (۱۳۸۲). «مطالعات تطبیقی مراکز پژوهشی پارلمانی در جهان»، مجلس و راهبرد، ش ۴۰.
2. Bradbury, J. (2014). *Parliamentary Studies Module Information for Students of Politics, International Relations and PPE*. Swansea University, 3 pages.
3. Convery, A. (2015). *Parliamentary Studies, Politics & International Relations*. University of Edinburgh and Houses of Parliament, Semester One, 2014-2015.
4. Cowley, P. and M. Stuart (2014). *The Effect of Teaching Parliamentary Studies on Students' Knowledge and Attitudes: A Pilot Study*. Political Studies Association.
5. Gomez, R. (2010). *Parliamentary Staff Training for Commonwealth Countries: "Professional Development for Parliamentarians and Staff"*. World Bank Group (Governance).
6. <http://bpst.nic.in>.
7. <http://itec.mea.gov.in/?1381?000>
8. <http://scienzepolitiche.luiss.it/en/research/research-centers/cesp-centre-parliamentary-studies>
9. <http://www.governmentexchange.co.uk/>
10. <http://www.parliament.uk/get-involved/education-programmes/universities-programme>
11. <http://www.parliamentarystudies.anu.edu.au/>
12. <http://www.polis.leeds.ac.uk/undergraduates/ba-politics-parliamentary-studies>
13. <http://www.scottish.parliament.uk/visitandlearn/visiting-the-parliament.aspx>
14. <https://sta.uwi.edu/fss/CAPSU1.asp> <http://www.parlicentre.org/index.php>
15. Kelly, R. (2007). *Modernisation: Public Bill Committees*. Parliament and Constitution Centre.
16. Kelly, R. and M. Everett (2013). *Post-Legislative Scrutiny, Parliament and Constitution Centre, Post-Legislative Scrutiny, 16 Pages*.
17. Kumar, A. (2008). *Parliamentary Strengthening: an Annotated Bibliography*. The Parliamentary Studies Centre at the Australian National University.
18. Lok Sabha Secretariat (2014). *Indian Bureau of Parliamentary Studies and Training, Parliamentary Internship Programme (PIP)*.
19. Maer, L. (2011). *House of Lords Appointments Commission*. Parliament and Constitution Centre.
20. Miller, R., R. Pelizzo and R. Stapenhur (2004). *Parliamentary Libraries, Institutes and Offices: The Sources of Parliamentary Information*. World Bank Institute; Series on Contemporary Issues in Parliamentary Development.
21. Mitchell, J. and C. Jeffery (2014). *Parliamentary Studies Course Guide*.

- Politics and International Relations, University of Edinburgh, Politics/IR Honours Option Semester 1.
22. Note, L. (. (2011). *House of Lords Reform: Chronology 1900–2010*. House of Lords, 8 pages.
23. Official Report at: <http://164.100.47.194/our%20parliament/Bureau%20of%20parliamentary%20studies.pdf> (date accessed: 18 Oct 2017)
24. Pakistan PIP. (2017). *Training of Trainers on Parliamentary Studies*, Islamabad: Pakistan Institute for Parliamentary Services (PIPS).
25. Parry, K. (2012). *Constitutional Change: Timeline From 1911*. House of Commons Background Paper, Parliament and Constitution Centre.
26. Patton, S. (2009). *Annotated Bibliography: Parliaments and Bills of Rights*. Parliamentary Studies Centre at the Australian National University.
27. Strom, K. (2009). *Comparative Parliamentary Studies*, San Diego's Division of Social Sciences of University of California.

